

Η επίταση των επιθέτων στην ελληνιστική Κοινή: Η περίπτωση της Καινής Διαθήκης

Ροδή Γεωργιάδου

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ABSTRACT

In this paper, we focus on how the high degree of an adjective's quality is expressed linguistically in the texts of the New Testament, that is, how the expressed quality of the adjective is semantically enhanced, thus indicating the emotional involvement and attitude of the speaker towards their saying or towards the utterance of their interlocutor. Specifically, we examine the linguistic elements carriers of intensity, i.e. morphological or syntactic processes and lexical choices.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: επίταση, ελληνιστική Κοινή, Καινή Διαθήκη

1. Εισαγωγή

Η επίταση, ως γλωσσικό φαινόμενο που σχετίζεται με την κλιμάκωση και την ενίσχυση της σημασίας, έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς μελέτης στον ελληνικό γλωσσολογικό χώρο. Οι σχετικές έρευνες εστιάζουν σε σημασιολογικές παρατηρήσεις, καθώς και στις μορφολογικές διαδικασίες και τις συντακτικές δομές μέσω των οποίων εκφράζεται η επίταση. Οι μελέτες αυτές επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο στη Νέα Ελληνική (ΝΕ), ενώ σποραδικά απαντούν και αναφορές στην Αρχαία Ελληνική (ΑΕ) και την Ελληνιστική Κοινή (ΕΚ). Αναφορές στο φαινόμενο της επίτασης στην ΑΕ μπορούν να εντοπιστούν σε μελέτες που δεν το εξετάζουν *ad hoc*, αλλά το προσεγγίζουν στο πλαίσιο ευρύτερων γραμματικών, λεξικολογικών και σημασιολογικών αναλύσεων. Ενδεικτικά, στο έργο του Schwyzer (2002), όπως και στο *Ετυμολογικό Λεξικό* του Chantraine (2022), καταγράφονται σημασιακές αποχρώσεις επιρρημάτων και προθέσεων που σχετίζονται με την έκφραση της επίτασης και της ενίσχυσης της σημασίας. Μια συστηματική ανάλυση της επίτασης στην ΑΕ, σε επίπεδο γενικού πανοράματος, επιχειρείται στο άρθρο των Γαβριηλίδου & Φλιάτουρα (2019). Όσον αφορά την επίταση στην ΕΚ, σχετικές πληροφορίες εντοπίζονται στις διάφορες Γραμματικές της Καινής Διαθήκης (ΚΔ), όπως στη *Γραμματική της Καινής Διαθήκης* των Blass et al. (1961), του Robertson (1908), του Wallace (1996) κ.ά. Κατά συνέπεια, η διερεύνηση της επίτασης στις προγενέστερες φάσεις της ελληνικής γλώσσας, με έμφαση στην ΕΚ και ως μελέτη περίπτωσης το γλωσσικό υλικό της ΚΔ, αναμένεται να συμπληρώσει τις ήδη υπάρχουσες αναφορές και να προσφέρει μια πληρέστερη εικόνα του φαινομένου για την περίοδο αυτή.

Στη συνέχεια του άρθρου παρουσιάζεται αρχικά το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης του φαινομένου της επίτασης, με αναφορά στις βασικές γλωσσολογικές προσεγγίσεις και στην ορολογία που υιοθετείται. Στην επόμενη ενότητα εξετάζεται η έκφραση της επίτασης στο επίπεδο της μορφολογίας, με ανάλυση και παρουσίαση παραδειγμάτων από τον χώρο της παραγωγής και της σύνθεσης. Ακολουθεί η ανάλυση της επίτασης σε συντακτικό επίπεδο, όπου διερευνώνται δομικά σχήματα και σχήματα λόγου δηλωτικά της επίτασης. Στην ενότητα 5 μελετάται η έκφραση της επίτασης στο επίπεδο του λεξιλογίου, τόσο επιθέτων που λειτουργούν ως επιτατικοποιητές όσο και επιθέτων που δηλώνουν εγγενώς επίταση. Τέλος, συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας και διατυπώνονται προτάσεις για μελλοντικές συμπληρωματικές μελέτες επί του συγκεκριμένου φαινομένου.

2. Θεωρητικό υπόβαθρο

2.1. Η επίταση ως γλωσσικό φαινόμενο

Η επίταση συνιστά μια σημασιολογική κατηγορία, η οποία εκδηλώνεται σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης (φωνητική,¹ μορφολογία, σύνταξη, πραγματολογία). Γενικά, με την επίταση εκφράζεται μια ιδιότητα σε υπερβολικό βαθμό και ο ομιλητής τη χρησιμοποιεί ως γλωσσικό μέσο της υπερβολής, θετικής ή αρνητικής, προσδίδοντας έμφαση στον λόγο του.

Έχει σημειωθεί η έλλειψη ορισμού της επίτασης από τους γλωσσολόγους (βλ. Paradis 2000: 233, Kleiber 2007, Γαβριηλίδου 2016: 15). Στο παρόν άρθρο για την εξέταση επιθέτων με επιτατική σημασία στα κείμενα της ΚΔ εφαρμόζονται οι αναλύσεις για τους τρόπους επίτασης, όπως παρουσιάζονται στο έργο αναφοράς για την επίταση στην ελληνική της Γαβριηλίδου (2016), η οποία ανέλυσε πλήθος παραδειγμάτων που δηλώνουν επίταση στη ΝΕ στηριζόμενη στο γνωστικό σημασιολογικό μοντέλο της Paradis (2005), στο μοντέλο της γνωστικής μεταφοράς των Lakoff & Johnson (1980) και στη σημασιολογική ταξινόμηση των διαβαθμίσιμων κατηγοριών κατά τους Kennedy & McNally (2005). Η Γαβριηλίδου δίνει τον εξής ορισμό:

«Επίταση είναι ένα φαινόμενο που συνδέεται με τη γλωσσική έκφραση του υψηλού βαθμού μιας ιδιότητας, εκδηλώνεται με μια σειρά φωνολογικών, μορφολογικών ή συντακτικών διαδικασιών και λεξιλογικών επιλογών, αφορά τα διαβαθμίσιμα κατηγορήματα και χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη συναισθηματική εμπλοκή του ομιλητή και τη στάση του απέναντι στο δικό του εκφώνημα ή εκείνο του συνομιλητή του» (2016: 20).

Η φωνολογική διαδικασία αναφέρεται στη χρήση συγκεκριμένης επιτόνισης. Η μορφολογική διαδικασία περιλαμβάνει την παραγωγή και τη σύνθεση, στο πλαίσιο των οποίων, εκτός των προθηματοποιημένων (π.χ. *υπέρακμος*) και σύνθετων επιθέτων (π.χ. *εύαρεστος*), στην παρούσα έρευνα μελετώνται ειδικές περιπτώσεις επιθέτων επίτασης που απαντούν στην ΚΔ, όπως τα επιτεταμένα επίθετα. Η συντακτική διαδικασία αφορά δομικά σχήματα, όπως προθετικές φράσεις και σχήματα λόγου (π.χ. παρομοίωση), που είναι δηλωτικά της επίτασης. Σε επίπεδο λεξιλογίου απαντούν επίθετα που λειτουργούν ως επιτατικοποιητές (π.χ. *πολλήν αγάπην*), όσο και λέξεις που δηλώνουν εγγενώς επίταση (π.χ. *ταλαντιαῖος*).

Τα γλωσσικά στοιχεία που είναι φορείς επίτασης διακρίνονται σε δυο κατηγορίες: (α) αυτά που φέρουν εγγενώς την επίταση και (2) αυτά που έχουν επιτατική λειτουργία. Τα πρώτα δηλώνουν τον υψηλό βαθμό, κάτι ακραίο, την υπέρβαση ενός ορίου, με άλλα λόγια φέρνουν εντός της σημασίας τους την επίταση, όπως π.χ. το επίθετο *τέλειος*. Τα δεύτερα, τα επιτατικοποιημένα στοιχεία, αυξάνουν τον βαθμό της διαβάθμισης μιας ιδιότητας που δηλώνεται από ουσιαστικά, ρήματα, επίθετα και επιρρήματα και θα πρέπει να συνδυαστούν με άλλα στοιχεία για να δηλώσουν επίταση, όπως π.χ. *πολύ ωραίος*.

Στη μελέτη μας επίσης συχνά παρατηρούμε το φαινόμενο της γραμματικοποίησης,² τη μετατροπή δηλαδή ενός λεξικού στοιχείου σε γραμματικό, μέσω της οποίας η λεξική σημασία χάνεται και αναπτύσσεται μια πιο γενικευτική και γραμματική σημασία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι επιρρηματικές σημασίες των επιρρημάτων χάνονται και εμφανίζεται η επιτατική σημασία. Ευρεία αναφορά στη γραμματικοποίηση επιρρημάτων, προθέσεων και λέξεων από την ΑΕ στην ΕΚ επιχειρεί στο έργο του ο Φλιάτουρας (2018), όπου παρουσιάζονται οι επιτατικές σημασίες ως προϊόν γραμματικοποίησης.

¹ Παραδείγματα επίτασης στη φωνητική δεν εξετάζονται στην παρούσα μελέτη.

² Για τη γραμματικοποίηση βλ. αναλυτικά στο Φλιάτουρας (2018: 184-192).

2.2. Η επίταση στην Καινή Διαθήκη

Η ΚΔ, ως μία από τις βασικές πηγές της ΕΚ, προσεγγίζει σε μεγάλο βαθμό τη γλώσσα της καθημερινής ομιλίας, αντανakλώντας την ομιλούμενη κοινή του ελληνιστικού κόσμου της εποχής της (Browning 2008 [1969]: 37-38). Στην ΚΔ αποτυπώνεται η διαδικασία μεταβολής του φωνολογικού και μορφολογικού συστήματος, των συντακτικών δομών και του λεξιλογίου της ΕΚ. Αντίστοιχα φαινόμενα αλλαγής μαρτυρούνται και στους παπύρους της εποχής, μιας από τις σημαντικές πηγές της Κοινής μαζί με την ΚΔ. Για τη μελέτη του φαινομένου της επίτασης στην ΕΚ στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στα κείμενα της ΚΔ, καθώς η μελέτη της επίτασης και στο υλικό των παπύρων απαιτεί ειδική και εκ νέου διερεύνηση για μελλοντική έρευνα.

Ο Bolinger (1972: 15) σημειώνει ότι η έννοια της επίτασης σχετίζεται συνήθως με τα επίθετα και τα επιρρήματα. Μελετώντας συνολικά τα επίθετα της Καινής Διαθήκης παρατηρήσαμε πώς οι συγγραφείς της προβαίνουν στη χρήση της επίτασης, καθώς αξιοποιούν όλα τα γλωσσικά μέσα που τους προσφέρει η γλώσσα για να εκφράσουν το θεολογικό τους μήνυμα, διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό τη δική τους θεολογική γλώσσα. Εξάλλου, καμία χρήση γλωσσική δεν είναι αποσυνδεδεμένη από τον συγγραφέα, τη συναισθηματική του εμπλοκή και στάση απέναντι στο δικό του εκφώνημα.

Το υλικό της παρούσας έρευνας προέρχεται από το σύνολο των βιβλίων που απαρτίζουν την ΚΔ. Η έρευνα για τον εντοπισμό του υλικού έγινε με αλφαβητική αναζήτηση στο ηλεκτρονικό ευρετήριο λέξεων της ΚΔ³ και στο ηλεκτρονικό λεξικό των παύλειων επιθέτων.⁴ Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε το corpus *Thesaurus Linguae Graecae* (TLG),⁵ το λεξικό της ΑΕ των Liddell, Scott & Jones και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη.

3. Μορφολογία

Στο πεδίο της μορφολογίας προσφέρονται κατεξοχήν τα γλωσσικά μέσα έκφρασης της επίτασης, καθώς μέσω της παραγωγής και της σύνθεσης μπορεί ο ομιλητής/συγγραφέας να επιτείνει τη σημασία ενός λεξήματος. Έχει σημειωθεί πως η επίταση στην ΕΚ παρουσιάζει ανάπτυξη σε σύγκριση με την επίταση στην ΑΕ, η οποία επιλέγει κυρίως συντακτικές διαδικασίες για τη δήλωσή της (Γαβριηλίδου & Φλιάτουρας 2019: 235). Η ανάπτυξη αυτή οφείλεται στο φαινόμενο της γραμματικοποίησης επιρρημάτων και λέξεων, όπως υποδεικνύουν τα παραδείγματα που βρίσκονται στα κείμενα της ΚΔ. Η πορεία αυτή ανάπτυξης επιτατικών προσφυμάτων, που ξεκίνησε αμυδρά στην ΑΕ, ενισχύθηκε στην ΕΚ και έφτασε στο αποκορύφωμά της στη ΝΕ. Συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε περιπτώσεις παράγωγων επιθέτων τα προθήματα των οποίων φέρουν σημασία επίτασης (*πάροινος*), μεταρηματικά επίθετα (*άνεξερεύνητος*), σύνθετα επίθετα (*εύαρεστος*) και μια ειδική περίπτωση παραθετικών επιθέτων, τα επιτεταμένα (*ελάχιστον*).

3.1. Προθηματοποιήμενα επίθετα

Στο υλικό μας εμφανίζονται σε υψηλό ποσοστό επίθετα των οποίων τα επιτατικά στοιχεία εκκινούν από προθέσεις και η δομή απομακρύνεται από τη διαδικασία της σύνθεσης προς τη διαδικασία της παραγωγής με παράλληλη γραμματικοποίηση των προθέσεων.⁶ Ήδη στην ΑΕ τα τεμάχια *άπο-*, *έπι*, *ύπερ-*, *κατα-*, *έκ-*, *έν-*, *περι-*, *δια-* έχουν σημασία επίτασης.

³ <https://biblehub.com/>

⁴ <https://paulineadjectivesdictionary.wordpress.com/>

⁵ <https://stephanus.tlg.uci.edu>

⁶ Για τη σημασία επίτασης των *άπο-*, *έπι*, *ύπερ-*, *κατα-*, *έκ-*, *έν-*, *περι-*, *δια-* στην ΑΕ βλ. αναλυτικά στο Schwyzer (2002: 560, 585, 597), όπου παρατίθενται πολλά παραδείγματα: *ἀπειπεῖν*, *ἐπαμύνω*, *καταφθείρω*, *ὑπέρλαμπρος*.

Με την πάροδο του χρόνου, τα τεμάχια αυτά χάνουν την αρχική τους σημασία και αποκτούν αποκλειστικά γραμματική (δηλώνουν στέρηση, επίταση, ολοκλήρωση κ.λπ.), με αποτέλεσμα τη βαθμιαία μετακίνησή τους από την κατηγορία της ελεύθερης λεξικής μονάδας στην κατηγορία πρόσφυμα. Η ανάπτυξη επιτατικών σημασιών παρατηρείται αρχικά στην ΑΕ, με την πάροδο του χρόνου εξελίσσεται και αυξάνει στην ΕΚ, με αποτέλεσμα οι επιτατικές σημασίες να παγιώνονται στη ΝΕ, όπου εξαφανίζονται οι αρχικές τοπικές σημασίες και τη θέση τους παίρνουν οι επιτατικές (Ράλλη 2005: 42-45, Dimela & Melissaropoulou 2009, Γαβριηλίδου 2016).

Ορισμένοι ερευνητές, με τους οποίους συμφωνούμε, (Chantraine 1968 [1933], Debrunner 2013 [1917]: 39, Φλιάτουρας 2018: 202) υποστηρίζουν ότι τα συγκεκριμένα προθήματα δεν προέρχονται από προθέσεις αλλά από επιρρήματα, διατηρώντας την επιρρηματική σημασία τους. Οι γραμματικές σημασίες που αποκτούν συνδέονται περισσότερο με τις επιρρηματικές λειτουργίες παρά με τις προθετικές (όπ.π.: 204).⁷ Ουσιαστικά, πρόκειται για προθηματοποιημένα τεμάχια που προέρχονται από τα αρχικά επιρρήματα της ΑΕ (όπ.π.: 202). Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι στο corpus της ΚΔ δεν απαντούν επίθετα με τα επιτατικά προθήματα της ΑΕ, όπως *ἀ-*, *ἀρι-*, *ἐρι-*, *ζα-*, *δα-*.⁸

Στη συνέχεια παρατίθενται επίθετα στα οποία το πρώτο τεμάχιο της κατασκευασμένης λέξης φέρει επιτατική σημασία και προέρχεται από επίρρημα της ΑΕ:

(1) *ἀπο-*: *ἀπόδεκτος*, *τοῦτο καλὸν καὶ ἀπόδεκτον* (Α΄ Τιμ. 2: 3)· *τοῦτο γάρ ἐστιν ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ* (Α΄ Τιμ. 5: 4).

Το νεολογικό επίθετο της ΚΔ *ἀπόδεκτος*, ‘που είναι εντελώς δεκτός’ κατασκευάζεται με εφαρμογή του προθήματος *ἀπο-* στη βάση *δεκτός*. Η αρχική τοπική σημασία *ἀπο-* δηλώνει κίνηση από τόπο. Τη σημασία επίτασης στο *ἀπὸ* ήδη από την ΑΕ σημειώνει ο Παπαναστασίου (2011), παραθέτοντας αρκετά παραδείγματα με αντίστοιχη μορφοσημασιολογική ανάλυση (*ἀπόσκληρος*, *ἀπότολμος*, *ἀπόζυρος*). Η επιτατική σημασία του επιρρήματος σημειώνεται επίσης και στη Γραμματική της ΚΔ των Blass et al. (1961: 56). Στο επίθετο *ἀπόδεκτος* η επιτατική σημασία συνδέεται με την προγενέστερη σημασία του επιρρήματος *ἀπό*: αυτός που έγινε εντελώς δεκτός, εξ ολοκλήρου δεκτός είναι αυτός που απομακρύνθηκε από κάπου και κατευθύνθηκε σε ένα άλλο σημείο. Στη ΝΕ το επιτατικό *απο-* δεν είναι ιδιαίτερα παραγωγικό (Ευθυμίου 2017: 234).

(2) *ἐκ-*:⁹ *ἐκδηλος*, *ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἐκδηλος ἔσται* (Β΄ Τιμ. 3: 9)· *ἐκθαμβος*, *ἐκθαμβοί* (Πράξ. 3:11).

Με το πρόθημα *ἐκ-* και το επίθετο *δηλος* ‘φανερός, ορατός’ στην παράγωγη λέξη το επίθετο φέρει τη σημασία ‘ολοφάνερος’, ενώ το επίθετο *ἐκθαμβος* φέρει τη σημασία ‘αυτός που είναι όλος θαυμασμό’. Όπως και στις υπόλοιπες περιπτώσεις επιρρημάτων, στο *ἐκ* συνδέεται μετωνυμικά η τοπική σημασία με την έκφραση βαθμού, με αποτέλεσμα η έκφραση βαθμού να βρίσκεται στο προσκήνιο και η τοπική σημασία να αφήνεται στο περιθώριο.

⁷ Αναλυτικά για την τεκμηρίωση της προέλευσης των εν λόγω προθημάτων από τα επιρρήματα βλ. στο Φλιάτουρας (2018).

⁸ Για τα προθήματα που δηλώνουν επίταση και παραδείγματα στην ΑΕ βλ. Γαβριηλίδου & Φλιάτουρας (2019: 227-229).

⁹ Στη ΝΕ επίθετα με το πρόθημα *εκ-* ως επιτατικό: *εκκωφαντικός*, *έκπληκτος*, *εκτυφλωτικός*.

(3) *ἐπι-*¹⁰ *ἐπιπόθητος*: *ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι* (Φιλ. 4: 1)· *ἐπικατάρατος*: *ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει* (Γαλ. 3: 10), *ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου* (Γαλ. 3: 13).

Ἐπιπόθητος σημαίνει ‘πάρα πολύ ποθητός’ και *ἐπικατάρατος* ‘πάρα πολύ καταραμένος’. Το *ἐπι-* με την επιτατική του σημασία φέρει τη σημασία του ‘πάρα πολύ’, ‘ακόμη περισσότερο’ και χρησιμοποιείται για να δηλώσει επίταση της έννοιας της ενέργειας που δηλώνει το ρήμα, με αποτέλεσμα το επίθετο *ἐπιπόθητος* εμφατικά να δηλώνει αυτόν ο οποίος είναι πάρα πολύ ποθητός, πάρα πολύ επιθυμητός και το επίθετο *ἐπικατάρατος* να δηλώνει αυτόν που είναι πάρα πολύ καταραμένος. Το επίθετο *ἐπιπόθητος* συνιστά νεολογισμό του παύλειου corpus¹¹ και το επίθετο *ἐπικατάρατος* νεολογισμό της μετάφρασης των Εβδομήκοντα. Το *ἐπί*, όπως έχουμε αναφέρει, ήδη από την ΑΕ αρχίζει, εκτός από την αρχική τοπική σημασία του (δίπλα, πάνω, κίνηση προς ή πάνω σε), όπως π.χ. στο *ἐπιβαίνω*, να αποκτά σημασία επίτασης, π.χ. *ἐπαινῶ*.

Στα παραπάνω παραδείγματα, καθώς το *ἐπι-* φέρει επιτατική σημασία, συνδέεται μετωνυμικά η τοπική σημασία με την έκφραση βαθμού, με αποτέλεσμα η έκφραση βαθμού να βρίσκεται στο προσκήνιο και η τοπική σημασία να αφήνεται στο περιθώριο. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις η έκφραση βαθμού δηλώνει πόσο κοντά σε ένα πρότυπο σημείο της ιδιότητας που εκφράζεται από τη βάση βρίσκεται η παράγωγη λέξη.¹²

(4) *κατα-*: *κατάδηλος*:¹³ *ἔτι κατάδηλόν ἐστιν* (Εβρ. 7: 15)· *κατείδωλος*: *κατείδωλον οὐσαν τὴν πόλιν* (Πράξ. 17: 16).

Το παράγωγο επίθετο *κατάδηλος* παραφράζεται χρησιμοποιώντας τον τροποποιητή διαβάθμισης ως ‘εντελώς δηλός’, ‘εντελώς φανερός’, ενώ το παράγωγο *κατείδωλος* παραφράζεται ως ‘αυτός που είναι πλήρης από είδωλα, ‘ο εντελώς γεμάτος από είδωλα’. Το *κατα-* λειτουργεί ως τροποποιητής που δηλώνει ολότητα, όταν συνδυάζεται με επίθετα,¹⁴ προσδιορίζοντας το ανώτατο όριο της ιδιότητας που δηλώνεται από το επίθετο-βάση. Στη ΝΕ το πρόθημα φέρει τη σημασία ‘εντελώς’, π.χ. *κατακόκκινος* (Ευθυμίου 2015: 223).¹⁵

(5) *παρα-*:¹⁶ *πάροις*, *μὴ πάροις* (Α΄ Τιμ. 3: 3, Τιτ. 1: 7).

¹⁰ Για το *ἐπι-* στην ΕΚ βλ. Γεωργιάδου (2024).

¹¹ Ως παύλειο corpus ορίζονται οι δεκατρείς επιστολές της Καινής Διαθήκης που φέρουν το όνομα του Παύλου ως συγγραφέα τους: Προς Ρωμαίους Α΄ και Β΄, Προς Κορινθίους, Προς Γαλάτας, Προς Εφεσίους, Προς Φιλιππησίους, Προς Κολοσσαείς Α΄ και Β΄, Προς Θεσσαλονικείς Α΄ και Β΄, Προς Τιμόθεον, Προς Τίτον, Προς Φιλήμονα.

¹² Ακολουθώντας την ανάλυση της Γαβριλίδου (2016) επιχειρήσαμε τη μελέτη του *ἐπι-*. Τη σημασιολογική αυτή ερμηνεία για τις προθέσεις δίνουν οι Γαβριλίδου & Φλιάτουρας (2019: 232). Ο Φλιάτουρας (2018) αναλυτικά παρουσιάζει την εκκίνηση της διαδικασίας της γραμματικοποίησης των προθέσεων ήδη στην ΑΕ.

¹³ Παράδειγμα από τη μετάφραση των Ο΄ *κατεπίθυμος* ‘αυτός που επιθυμεί πολύ’.

¹⁴ Η Γαβριλίδου (2016: 89-93) εξετάζει τη σημασία του *κατά-* σημειώνοντας πως, όταν συνδυάζεται με επίθετα, λειτουργεί ως τροποποιητής ολότητας ταυτίζοντας, προσδιορίζοντας το ανώτατο όριο μιας θετικής ή αρνητικής ιδιότητας που δηλώνεται από το επίθετο-βάση.

¹⁵ Βλ. για το *κατα-* στο Delveroudi & Vassilaki (1999).

¹⁶ Για την επιτατική χρήση του *παρα-* βλ. Delveroudi & Vassilaki (1999), Ralli (2003). Στη ΝΕ το *παρα-* με επιτατική σημασία συνδυάζεται αποκλειστικά με ρήματα ή ρηματικές μετοχές σε *-μένος* (Γαβριλίδου 2016: 85). Βλ. επίσης Γεωργιάδου (2024: 63-64).

Το επίθετο *πάροις* κατασκευάζεται με μετατροπή από το ρήμα *παροινέω*. Το *para-* ως τροποποιητής διαβάθμισης δηλώνει την υπέρβαση¹⁷ της ποσότητας, την υπέρβαση ενός ορίου που δηλώνεται από τη βάση. Η ρηματική βάση έχει καθορισμένο τέλος, υπό την έννοια ότι η υπέρβαση του ορίου της ενέργειας της οινοποσίας οδηγεί σε κατάσταση μέθης. Το επίθετο επομένως δηλώνει τον υπερβολικά παραδομένο στον οίνο. Την επιτατική σημασία του *para-* ως επιρρήματος στην ΑΕ σημειώνει ο Schwyzer (2002: 617). Παράδειγμα επιτατικής σημασίας με το *para-* με την παλιότερη επιρρηματική σημασία του στην ΑΕ δίνει και ο Debrunner (2013 [1917]: 39) το *παράλευκος*. Ο Φλιάτουρας (2018: 202) περιλαμβάνει το *para-* στα επιρρήματα που μέσω της γραμματικοποίησης απέκτησαν γραμματική σημασία. Την επιρρηματική του προέλευση σημειώνει και η Γαβριηλίδου (2016: 85) στη μελέτη της για τη ΝΕ, παραθέτοντας και τη σημασία του ως «υπέρβαση ενός ορίου». Το *para-* με την επιτατική σημασία είναι ιδιαίτερα παραγωγικό και στη ΝΕ, π.χ. *παραγεμισμένος* (Ευθυμίου 2017: 233).

(6) *περι-*:¹⁸ *περίλυπος, περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου* (Ματθ. 26:38), και *περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς* (Μάρκ. 6: 26).

Περίλυπος είναι ο ‘σφόδρα λυπημένος’, ο ‘καταλυπημένος’. Η σημασία επίτασης συνδέεται με την αρχική τοπική σημασία του *περι-* «ολόγυρα, γύρω γύρω, απ’ όλες τις πλευρές». Μετωνυμικά, καθώς αυτός που είναι *περίλυπος* έχει λύπη μεταφορικά παντού, είναι από όλες τις πλευρές κυκλωμένος από λύπη. Το *περί-* με επιτατική λειτουργία δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο χαρακτηρίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την ιδιότητα που συνεπάγεται η πρωτότυπη λέξη.¹⁹ Το *περί* με επιτατική σημασία εμφανίζεται ήδη από τον Όμηρο (Debrunner 2013 [1917]: 39).

(7) *ὑπερ-*: *ὑέρακμος ἐὰν ᾗ ὑέρακμος* (Α΄ Κορ. 7: 36).

Το προθηματοποιημένο επίθετο *ὑέρακμος* σημαίνει ‘που υπερβαίνει την ακμή της νεότητας, που υπερβαίνει το όριο της ακμής, του ψηλότερου σημείου ενός πράγματος ή προσώπου’. Το πρόθημα *ὑπερ-* με σημασία επίτασης εφαρμόστηκε στο ουσιαστικό-βάση *ἀκμή*.²⁰ Η λειτουργία του *ὑπέρ* δηλώνει την υπέρβαση ενός ορίου, χωρίς να το ταυτίζει με ένα ανώτατο όριο.

Το *ὑπέρ* είχε ως αρχική και κύρια σημασία την τοπική από την ΑΕ και σήμαινε το επάνω ή κίνηση σε τόπο επάνω σε κάτι. Παράλληλα όμως με την τοπική σημασία, ήδη από την ΑΕ ανέπτυξε και άλλες σημασίες, όπως της επίτασης και της υπέρβασης του ορίου (Φλιάτουρας 2018: 204-206). Κατά τη Γαβριηλίδου²¹ τό *ὑπέρ* στη δομή του περιεχομένου του περιλαμβάνει την έννοια του τόπου. Εκτός από τη δομή του

¹⁷ Ο Schwyzer (2002: 617) σημειώνει ότι από την κλασική εποχή κι έπειτα το *παρά* απαντά σε ουσιαστικά και με επιτατική σημασία, π.χ. *παρα-πλησίος*.

¹⁸ *Περικαλλής* ‘πολύ όμορφος’, *περίπρικος* ‘πολύ πικρός’, *περιχαρής* ‘πολύ χαρούμενος’. Για το *περί-* με επιτατική σημασία βλ. Φλιάτουρας (2018: 203).

¹⁹ Παραδείγματα στη ΝΕ: *περιζήτητος, περίλαμπρος, περίλυπος, περιπαθής, περιπόθητος, περίτρανος, περίφημος*.

²⁰ Για τη μελέτη του *ὑπέρ-* βλ. Γεωργιάδου (2024).

²¹ Η Γαβριηλίδου (2016: 102-105) επεξηγεί αναλυτικά την αλλαγή της τοπικής σημασίας του *κατά* και του *ὑπέρ* στην πιο αφηρημένη γραμματική του σημασία, αυτής της επίτασης και της υπέρβασης του ορίου. Στηρίζεται στο σημασιολογικό μοντέλο της Paradis (1997), το οποίο αναλυτικά επεξηγεί και εφαρμόζει στην περίπτωση της σημασιολογικής αλλαγής των δύο προθέσεων. Στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι πολύ περιληπτικά αναφέρουμε την εξήγηση της Γαβριηλίδου, μαζί με την αναφορά των Lakoff & Johnson, με στόχο μια ερμηνεία του επιθέτου *ὑέρακμος* που απαντά στο *corpus*.

περιεχομένου, οι λεξικές μονάδες έχουν και σχηματιστική δομή.²² Η σχηματιστική δομή του *ὑπὲρ* περιλαμβάνει την έκφραση του βαθμού. Μετωνυμικά, λοιπόν, η τοπική σημασία συνδέεται με την έκφραση του βαθμού. Αφήνεται στο περιθώριο η τοπική σημασία και τίθεται στο προσκήνιο η έκφραση του βαθμού. Το *ὑπὲρ* με τον τρόπο αυτό αποκτά πιο αφηρημένη γραμματική σημασία (υπέρβαση ορίου) σε σύγκριση με την αρχική τοπική σημασία. Το *υπερ-* ως ένα από τα λόγια προθήματα στη ΝΕ εκφράζει ενίσχυση ή υπερβολή, π.χ. *υπεράξιος*, *υπερπλήρης* (Ευθυμίου 2015: 223).

3.2. Μεταρρηματικά επίθετα

Στα κείμενα εντοπίζονται επίθετα με αρχικό το στερητικό μόρφημα *ἀ-* και ληκτικό το μόρφημα *-τος*, στα οποία παρατηρείται η σημασία της επίτασης. Πρόκειται για μεταρρηματικά επίθετα με πρόθημα το *ἀ-*, το οποίο φέρει επιτατική σημασία, και το ληκτικό *-τος*, το οποίο λειτουργεί ως ταξικός σηματοδότης.²³ Το σημασιολογικό χαρακτηριστικό των ρημάτων που αποτελούν τη βάση των μεταρρηματικών επιθέτων που αρχίζουν με *ἀ-* και εμφανίζουν επιτατική σημασία έχει ως εξής: το *ἀ* - συνδυάζεται με ρήματα, όπως τα *μετρώ*, *αριθμώ*, *υπολογίζω*, και τα μεταρρηματικά επίθετα που προκύπτουν δηλώνουν ότι το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό είναι τόσο μεγάλο αριθμητικά που δεν μπορεί πλέον να καταμετρηθεί.²⁴ Ενδεικτικά παραδείγματα:

(8) *ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἢ ἀναρίθμητος* (Εβρ. 11:12).

(9) *ὥς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ*. (Ρωμ. 11, 33).

(10) *τὸ ἀνεξιχνίαστον πλοῦτος τοῦ Χριστοῦ* (Εφ. 3:8).

Ο απόστολος Παῦλος με τον εμφατικό του λόγο στο (9) θαυμάζει και χαρακτηρίζει τα κρίματα του Θεού με το επίθετο *ανεξερευνήτα*. Οι αποφάσεις του Θεού είναι τόσες μεγάλες ως προς τη σπουδαιότητά τους που δεν μπορούν να εξερευνηθούν. Κατά τον ίδιο τρόπο σημασιολογικά, οι δρόμοι του Θεού δεν μπορούν να εξερευνηθούν. Η επίταση στα (9) και (10) επιτείνεται και από την ύπαρξη της μεταφοράς, με αποτέλεσμα και στα δυο παραδείγματα τα επίθετα να δηλώνουν ότι τα προσδιοριζόμενα ουσιαστικά είναι τόσο μεγάλα αριθμητικά που δεν μπορούν να ερευνηθούν και να εξιχνιαστούν.

Στην ίδια κατηγορία περιλαμβάνονται μεταρρηματικά επίθετα των οποίων το σημασιολογικό χαρακτηριστικό του ρήματος που έχουν ως βάση ανήκει στην κατηγορία των φατικών. Ενδεικτικά παραδείγματα:

(11) *στεναγμοῖς ἀλαλήτοις* (Ρωμ. 8: 26).

(12) *χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ* (Α΄ Πέτρου 1: 8).

Τα μεταρρηματικά αυτά επίθετα δηλώνουν ότι το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό έχει τέτοια ένταση που δεν μπορούμε να μιλήσουμε γι' αυτό ή να το περιγράψουμε. Το συναίσθημα

²² Η Paradis (1997) υποστηρίζει ότι το εννοιακό σύστημα περιλαμβάνει δύο δομές γνώσης: α) δομές περιεχομένου, οι οποίες περιλαμβάνουν τις τοπικές σημασίες και β) σχηματιστικές δομές, οι οποίες σχετίζονται με τις πρώτες και περιλαμβάνουν οντολογίες, όπως βαθμοί, κλίμακες, εστίαση κ.ά.

²³ Στα συγκεκριμένα μεταρρηματικά επίθετα, το επιτατικό *ἀ-* προσδίδει τη σημασία της επίτασης και το μόρφημα *-τος* ως ταξικός σηματοδότης το εντάσσει στα επίθετα, αντιγράφοντας με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά τη μορφή των παράγωγων ρηματικών επιθέτων. Για τα συγκεκριμένα μεταρρηματικά επίθετα βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1995).

²⁴ Για την επιτατική σημασία του *α-* / *αν-* στη ΝΕ βλ. Γαβριηλίδου (2010: 681).

της χαράς και η εκδήλωση του αναστεναγμού είναι τόσης έντασης που δεν είναι δυνατό να περιγραφούν.

3.3 Επιτεταμένα επίθετα

Στην ΚΔ απαντά μια ειδική κατηγορία παραθετικών επιθέτων, τα λεγόμενα επιτεταμένα (*elative*, Γεωργιάδου 2019),²⁵ τα οποία διαφοροποιούνται ως προς τη σημασία τους. Στα παραθετικά αυτά παρατηρείται σημασιολογική ενίσχυση της ιδιότητας που δηλώνει το παραθετικό και για τον λόγο αυτό έχουν ως συνώνυμη φράση ‘πάρα πολύ+θετικός βαθμός επιθέτου’. Πιο συγκεκριμένα, μέσα στη γενικότερη αλλαγή της γλώσσας στους ελληνιστικούς χρόνους, επηρεάζεται και το σύστημα των βαθμών της σύγκρισης, καθώς απλοποιείται στην καθομιλουμένη (Blass et al. 1961: 32). Παρατηρείται όλο και περισσότερο μειωμένη χρήση του υπερθετικού και επικράτηση του συγκριτικού βαθμού στη θέση του υπερθετικού ή εν μέρει αντικατάστασή του από τον συγκριτικό. Οι ελάχιστοι τύποι υπερθετικού βαθμού που εντοπίζονται στα κείμενα της ΚΔ χρησιμοποιούνται τις περισσότερες φορές επιτεινόμενοι ή απόλυτοι, όπως και στους παπύρους (όπ.π.: 32-33). Ο συγκριτικός επενδύεται με μια λεπτή επιτεταμένη σημασία, κάτι το οποίο συμβαίνει περισσότερο στην καθομιλουμένη (όπ.π.: 127), π.χ. *ὑπὲρ πᾶσαν ἀμαρτίαν ἀνομωτέρους* (Επιστολή Βαρνάβα).

Στο corpus απαντούν αρκετά παραδείγματα επιτεταμένων παραθετικών,²⁶ τα οποία αναφέρονται στις Γραμματικές της ΚΔ ως μια ειδική περίπτωση (Moulton 1908, Blass et al. 1961, Wallace 1996). Ένα παράδειγμα επιτεταμένων παραθετικών από το κείμενο της ΚΔ:

(13) *Ἐμοὶ δε εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ’ ὑμῶν ἀνακριθῶ* (Β΄ Κορ. 4,3)²⁷

Η απολύτως ακριβοδίκαιη κρίση αποτελεί έργο μόνο του Κυρίου (ὁ δὲ ἀνακρίνων Κύριός ἐστιν) και για τον λόγο αυτό είναι άνευ σημασίας οι κρίσεις των ανθρώπων και των δικαστηρίων, οι οποίες είναι σχετικές, αναληθείς, άδικες και ανακριβείς, σε αντίθεση με την κρίση του Θεού που είναι απόλυτη, δίκαιη, ακριβής και ευθεία. Χρησιμοποιώντας ουσιαστικά τον επιτεταμένο υπερθετικό ο απόστολος Παύλος τονίζει εκ του αντιθέτου τη σχετικότητα της κρίσης των ανθρώπων και επιτείνει σημασιακά την απόλυτη κρίση του Θεού. Για τον απόστολο το μέγιστο συνιστά η κρίση του Θεού, ενώ το ελάχιστο η κρίση των ανθρώπων.

3.4 Σύνθεση

Στα κείμενα της ΚΔ λεξικές μονάδες ως πρώτο συνθετικό, όπως τα επιρρήματα, αρχίζουν και εμφανίζουν αδιαφανή σημασία και δομές που απομακρύνονται από τη διαδικασία της σύνθεσης και κατευθύνονται στη διαδικασία παραγωγής. Παραδείγματα από επίθετα της ΚΔ στα οποία τα επιρρήματα έχουν επιτατική σημασία και αρχίζουν να λειτουργούν ως προθηματοειδή είναι με α΄ συνθετικό επίρρημα (14-15) ή επίθετο (16-18):

²⁵ Στη Γραμματική της ΚΔ ο Wallace (1996) εξετάζει τα επιτεταμένα παραθετικά αναλυτικά δίνοντας τον ορισμό τους, τα χαρακτηριστικά τους και αρκετά παραδείγματα από την ΚΔ.

²⁶ *πλείστος* (Ματθ. 21: 8- 11:20), *μικρότερον* (Ματθ.13: 32), *πλείστος* (Μάρκ. 4: 1), *κράτιστε* (Λουκ. 1: 3), *ελάχιστον* (Λουκ. 12: 26), *πλείους* (Πράξ. 13: 31), *δεισιδαιμονεστέρος* (Πράξ. 17: 22), *πλείους* (Πράξ. 21: 10), *πλειόνων* (Πράξ. 24: 17), *ελάχιστον* (Α΄ Κορ. 4: 3), *ελαχίστων* (Α΄ Κορ. 6: 2), *πλείονας* (Α΄ Κορ. 9: 19), *μείζονα* (Α΄ Κορ. 12: 31), *πλείστον* (Α΄ Κορ. 14: 27), *σπουδαιότερος* (Β΄ Κορ. 8: 17), *ἥδιστα* (Β΄ Κορ. 12: 9), *ὑψιστος* (Εβρ. 7: 1), *κρείττονος* (Εβρ. 11: 35), *μέγιστος* (Β΄ Πέτρ. 1: 4), *μείζον* (Ιακ. 3: 4), *ελάχιστου* (Ιακ. 3: 4), *μείζονα* (Ιακ. 4: 6), *τιμωτάτου* (Αποκ. 21: 11).

²⁷ Βλ. αναλυτική ερμηνεία στο Γεωργιάδου (2024: 147-151).

(14) *εὖ, εὐάρεστος, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ θεῷ* (Φιλ. 4: 18) → εκφράζει όχι μόνο ότι η θυσία είναι αποδεκτή, αλλά ενισχύει τη σημασία της ως πλήρως ευπρόσδεκτη.

(15) *εὐπρόσδεκτος, ἵνα γένηται ἡ προσφορά τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος* (Ρωμ. 15: 16) → ενισχύει την έννοια της αποδοχής, υπογραμμίζοντας την αξία της προσφοράς των εθνών.

(16) *πολυποίκιλος, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ* (Εφ. 3: 10) → τονίζει τη ποικιλία και πληρότητα της σοφίας του Θεού, υπογραμμίζοντας την πολυδιάστατη φύση της.

(17) *πολύτιμος, εὐρὼν δὲ ἓνα πολύτιμον μαργαρίτην* (Ματθ. 13: 46) → ενισχύει την αξία και τη μοναδικότητα του μαργαριταριού, λειτουργώντας αξιολογικά και επιτατικά, υποδηλώνοντας σπουδαιότητα και σπανιότητα.

(18) *πολυεύσπλαγχος, ὅτι πολυεύσπλαχνός ἐστιν ὁ κύριος καὶ οἰκτίρμων* (Ιακωβ. 5: 11) → τονίζει τον βαθμό του ελέους και της συμπόνιας του Κυρίου, προσδίδοντας έμφαση στο θεϊκό χαρακτηριστικό.

Το πολυ- σπάνια στην ΑΕ έχει επιτατική σημασία, π.χ. *πολύπικρος* (Γαβριηλίδου & Φλιάτουρας 2019: 230), καθώς η αρχική του σημασία συνδέεται με την έννοια της ποσότητας, π.χ. *πολύαστρος* ‘αυτός που έχει πολλά άστρα’. Στα παραδείγματα από την ΚΔ το πολυ- έχει επιτατική σημασία σε εξωκεντρικές δομές με επίθετα (*πολυεύσπλαγχος*) και σε ενδοκεντρικές δομές με ουσιαστικά (*πολύτιμος*). Το πολυ- μετατρέπεται σε προθηματοειδές, καθώς έχει γραμματικοποιηθεί σε κάποιο βαθμό και ως θέμα φέρει χαρακτηριστικά προθήματος. Ο *πολυεύσπλαγχος*, ως ιδιότητα του Θεού, δεν σημαίνει ότι έχει πολλή ευσπλαχνία, καθώς το γνώρισμα αυτό αποτελεί μία από τις ιδιότητες του Θεού, ιδιότητα η οποία είναι γνωστή στον συγγραφέα και το κοινό του. Ο συγγραφέας με το επίθετο *πολυεύσπλαγχος* επιτείνει την έννοια της ευσπλαχνίας, χωρίς να την περιορίζει σε αυστηρά όρια, αναδεικνύοντας τη δυναμική αυτής της θεϊκής ιδιότητας. Με επιτατική σημασία το πολυ- εμφανίζεται και στη ΝΕ, π.χ. *πολυτραυματίας* (Φλιάτουρας 2019: 210).

4. Σύνταξη

Στην ενότητα αυτή διερευνώνται επίθετα με επιτατικοποιητική λειτουργία στο επίπεδο της σύνταξης. Οι επιτατικοποιητές, ως τροποποιητές του βαθμού μιας ιδιότητας που δηλώνεται από κάποιο στοιχείο μέσα στην πρόταση, είναι απαραίτητο να συνδυαστούν με κάποιο άλλο γλωσσικό στοιχείο για να εκδηλώσουν επιτατική λειτουργία, λ.χ. *πολλὴν χαρὰν*.

Η επίταση εκδηλώνεται στη σύνταξη σε επιτατικά δομικά σχήματα και σχήματα λόγου. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα στη σύνταξη δηλωτικά της επίτασης στη σχετική τους έρευνα για την επίταση στην ΑΕ παραθέτουν οι Γαβριηλίδου & Φλιάτουρας (2019: 226): *ὥσπερ κύων λυτῶσσα τὸν ὀφθαλμὸν δάκνει* (Αριστοφάνης, Λυσιστράτη 299). Στην ΚΔ εντοπίζονται ανάλογα παραδείγματα σε σχήματα λόγου και δομικά στοιχεία. Στα σχήματα λόγου περιλαμβάνεται το ασύνδετο σχήμα σε παραδείγματα όπως:

(19) *Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγὼ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωῒνός.* (Αποκ. 22: 16).

(20) *ἀπὸ μακρόθεν ἐστηκότες διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς λέγοντες· οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, ὅτι μιᾶ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου.* (Αποκ. 18: 10).

(21) οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσιν καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶν καὶ βασιλεὺς βασιλέων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί. (Αποκ. 17: 14).

Μέσω του ασύνδετου σχήματος ο συγγραφέας επιτυγχάνει να δώσει έμφαση σε συγκεκριμένα στοιχεία, τα οποία κρίνει ιδιαίτερης σημασίας, προσδίδοντας στον λόγο πυκνότητα και εκφραστική ένταση. Η τεχνική αυτή εξυπηρετεί τον αποκαλυπτικό χαρακτήρα του κειμένου, καθώς υπογραμμίζει την αυθεντία του προσώπου του Ιησού και τη δραματικότητα των εσχατολογικών γεγονότων. Στο (19) οι ιδιότητες του Χριστού παρουσιάζονται ως αυτόνομες και απόλυτες έννοιες. Κάθε τίτλος προστίθεται στον προηγούμενο, αυξάνοντας προοδευτικά το σημασιολογικό φορτίο, ενώ η επίταση κορυφώνεται με την αποκάλυψη της θεϊκής δόξας. Στο (20) η ασύνδετη παράθεση επιφωνημάτων και ονοματικών φράσεων προκαλεί κλιμάκωση του θρήνου επιτείνοντας το αίσθημα της καταστροφής. Το μεγαλείο και η ισχύς της πόλης τονίζονται ακριβώς για να καταστεί εντονότερη η αιφνίδια και οριστική πτώση της. Τέλος, στο (21) οι τίτλοι παρατίθενται ως διαδοχικές κορυφώσεις εξουσίας με την απαρίθμηση να δημιουργεί αίσθηση απόλυτης κυριαρχίας νίκης. Παράλληλα, οι ιδιότητες των πιστών (κλητοί – ἐκλεκτοί – πιστοί) εντείνονται σημασιολογικά, αποδίδοντας μια κλιμακωτή πορεία από τη θεϊκή κλήση έως την έμπρακτη και σταθερή αφοσίωση.

Εδώ εντάσσεται επίσης η παρομοίωση σε παραδείγματα όπως:

(22) ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ ὡς ἔριον λευκὸν ὡς χιῶν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρὸς, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ ὡς ἔριον λευκὸν ὡς χιῶν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρὸς καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένης καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν (Αποκ. 1: 14-15).

(23) ἔχουσιν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι. (Αποκ. 21: 11).

(24) οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνενωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες, νεφέλαι ἄνυδροι ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι, δένδρα φθινοπωρινὰ ἄκαρπα δις ἀποθανόντα ἐκριζωθέντα, κύματα ἄγρια θαλάσσης ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, ἀστέρες πλανῆται οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. (Ιουδ. 1: 12-13).

Η παρομοίωση στα (22) έως (24) λειτουργεί ως κατεξοχήν μέσο επίτασης του λόγου ενισχύοντας το σημασιολογικό φορτίο. Στην *Αποκάλυψη* οι εικόνες του φωτός, του πυρός και των φυσικών στοιχείων οδηγούν από τη λαμπρότητα και την καθαρότητα στη θεία δύναμη και κρίση, ενώ στην *Επιστολή Ιούδα* οι αλλεπάλληλες παρομοιώσεις με φυσικά φαινόμενα κλιμακώνουν τον έντονο τόνο της επιστολής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η παρομοίωση αποτελεί μηχανισμό επίτασης και σημασιολογικής κλιμάκωσης, καθοριστικό για τον δραματικό και αποκαλυπτικό χαρακτήρα του λόγου.

Τα δομικά στοιχεία περιλαμβάνουν προθετικές φράσεις όπως στο παράδειγμα:

(25) ὑπέρ+αιτιατική: ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου (Γαλ. 1: 14).

Η επίταση εκφράζεται με το δομικό σχήμα της προθετικής φράσης (πρόθεση-*ὑπέρ*+ αιτιατική). Το *ὑπέρ*²⁸ φέρει τη σημασία της υπέρβασης ενός ορίου χωρίς να δηλώνεται η ακρότητα, χωρίς να ταυτίζεται με ένα ανώτατο άκρο.

Ένα χαρακτηριστικό δομικό σχήμα είναι επίσης η επίταση με κλητική προσφώνηση. Σε όλη την Καινή Διαθήκη εντοπίζονται θαυμαστικές εκφράσεις,²⁹ όπου με επιφωνηματικό τρόπο επιτείνεται κάποιο αρνητικό χαρακτηριστικό, όπως της απιστίας, της ανοησίας, της κενότητας, του δόλου και της ραδιουργίας. Οι συγγραφείς της αναφωνούν με έκπληξη, εκφράζοντας ένα δυνατό συναίσθημα ή κάποια απογοήτευση:

(26) *ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη* (Ματθ. 17: 17, Μάρκ. 9: 19, Λουκ. 9: 41).

(27) *ὦ ἀνόητοι Γαλάται* (Γαλ. 3: 1).

(28) *ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ* (Λουκ. 24: 25).

(29) *ὦ ἄνθρωπε κενέ* (Ιακ. 2: 20).

30. *ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥαδιουργίας* (Πράξ. 3: 10).

Όπως φαίνεται και από τα (26)-(30), ο επιτονισμός αυτός παρατηρείται μόνο σε απαξιωτικές προσφωνήσεις. Οι Blass et al. (1961: 146) σχετίζουν τις εκφράσεις αυτές με τις σημιτικές θαυμαστικές, που εισάγουν ισχυρές ή εμπαθείς δηλώσεις, συχνά με τη μορφή ερωτήσεων.

5. Λεξιλόγιο

5.1 Επίθετα ως επιτατικοποιητές

Στο λεξιλόγιο υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα επιθέτων που λειτουργούν ως επιτατικοποιητές, όπως λ.χ. τα επίθετα *μέγας*, *πολύς*, *πᾶς*. Η επιτατικοποιητική λειτουργία των επιθέτων αυτών εμφανίζεται ήδη από την ΑΕ (Γαβριηλίδου & Φλιάτουρας 2019: 226), συνεχίζει στην ΕΚ και φτάνει μέχρι και τη ΝΕ (όπ.π.: 123). Είναι χαρακτηριστική η υψηλή συχνότητα επιτατικοποιημένων επιθέτων στην ΚΔ, αφού ο κατάλογος συχνότητας στο παύλειο corpus υποδεικνύει ότι τα επίθετα υψηλής συχνότητας είναι αυτά που δηλώνουν ποσό, μέγεθος και χρόνο (Γεωργιάδου 2024: 310). Ακολουθούν παραδείγματα επιτατικοποιημένων επιθέτων σε συμφράσεις:

- *πολύς*³⁰

Το επίθετο *πολύς* ως ποσοδεικτικό³¹ συνδέεται με τη σημασία της ποσότητας και λειτουργεί και ως επιτατικοποιητής, εκφράζοντας διαβάθμιση και προσδιορίζοντας μη μετρήσιμα ουσιαστικά, π.χ. *πολλήν ἀγάπην*. Το συγκεκριμένο επίθετο, ως επίθετο του ποσού, χρησιμοποιείται από τους συγγραφείς της ΚΔ για να αποτυπώσουν ποσοτικά τον κόσμο της πραγματικότητάς τους.

Οι συγγραφείς εκφράζουν θετικές και αρνητικές συναισθηματικές καταστάσεις, επιτείνοντας την ένταση τους μέσω του επιθέτου *πολύς*. Γενικότερα, επιλέγουν το επίθετο *πολύς*, καθώς η επιτατική σημασία αναδύεται, όταν προσδιορίζει ουσιαστικά που

²⁸ Το *ὑπέρ* από την ΑΕ ανέπτυξε και άλλες σημασίες, όπως της επίτασης και της υπέρβασης του ορίου (Φλιάτουρας 2018: 204-206).

²⁹ Η Γαβριηλίδου (2016: 50) σημειώνει για τη ΝΕ τη δυνατότητα λέξεων να αποτελούν την εστίαση σε θαυμαστικές εκφράσεις που εισάγονται με το *τι* και το *πώς*.

³⁰ Βλ. Γεωργιάδου (2024: 310-312).

³¹ Κατά τους Holton κ.ά. (1999: 307), ως ποσοδεικτικό ορίζεται «μια λέξη η οποία εκφράζει ποσότητα χωρίς να προσδιορίζει αριθμό».

δηλώνουν ψυχικό πάθος (Γαβριηλίδου 2016: 123), προσδίδοντας στον λόγο τους ένταση, αμεσότητα, ζωντάνια. Τα περισσότερα ουσιαστικά που προσδιορίζει το επίθετο δηλώνουν συναισθηματική κατάσταση: *θλίψις, χαρά, αγάπη, πόνος*. Οι συγγραφείς με τη χρήση του επιθέτου *πολὺς* δίνουν στον λόγο τους επιτεταμένο ύφος, καθώς το επίθετο έχει τη δυνατότητα διαβάθμισης χωρίς να τίθεται κάποιο όριο, με αποτέλεσμα λ.χ. στο *πολλὴν ἀγάπην* να μην οριοθετείται η ποσότητά της. Ενδεικτικά παραδείγματα:

(31) *δόξης πολλῆς* (Ματθ. 24: 30), *μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης* (Μάρκ. 13: 26) → υπογραμμίζεται το μέγεθος και η ένταση της εμπειρίας (δόξα, δύναμη)

(32) *ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως* (Β΄ Κορ. 2: 4), *διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ* (Εφ. 2: 4), *χαρὰν γὰρ πολλὴν* (Φιλ. 7) → εντείνεται η συναισθηματική ένταση των ουσιαστικών (θλίψη, αγάπη, χαρά)

(33) *πολὺν πόνον* (Κολ. 4:13), *ἐν θλίψει πολλῇ* (Α΄ Θεσσ. 1:6), *ἐν τρόμῳ πολλῷ* (Α΄ Κορ. 2: 3) → δηλώνει όχι μόνο ποσότητα αλλά και βαθμό έντασης και επαύξηση της εμπειρίας, υπογραμμίζοντας τη σημασία της κατάστασης

(34) *ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος* (Α΄ Πέτ. 1,3) → δηλώνεται η πληρότητα του θείου ελέους, υπογραμμίζοντας την ποιότητα της θείας αυτής ιδιότητας.

Στα παραπάνω παραδείγματα, το επίθετο προσδιορίζει μη μετρήσιμα ουσιαστικά, τα οποία, εκτός από συναισθηματικές καταστάσεις, συνιστούν ιδιότητες του Θεού (δόξα και δύναμη και έλεος). Οι συγγραφείς, μη οριοθετώντας την ποσότητά τους, θέλουν να δηλώσουν επιτατικά την χωρίς όριο δόξα, δύναμη και έλεος του Θεού.

• *μέγας*³²

Το δεύτερο επίθετο δηλωτικό του μεγέθους με υψηλή συχνότητα στα κείμενα της ΚΔ είναι το *μέγας*, το οποίο φέρει τη γενική σημασία ‘που είναι μεγάλος ως προς τον αριθμό, το πλήθος, την ποσότητα και ως προς την ένταση ή την έκταση’, ‘υψηλός ως προς τον βαθμό’, ‘που οι διαστάσεις του ξεπερνούν τον μέσο όρο ή γενικά το συνηθισμένο’ ή ‘που είναι πολύ σημαντικός ή σπουδαίος, ώστε να ξεχωρίζει’, ‘που είναι έντονος’, ‘που είναι πρώτος από άποψη ποσότητας, ποιότητας, αξίας’. Η επιτατική σημασία του *μέγας* αναδύεται με τη μεταφορική χρήση του ως σημαντικού, σπουδαίου, για να τονίσει τα περιγραφόμενα πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις ως προς την έκταση της σπουδαιότητάς του. Τα προσδιοριζόμενα ουσιαστικά είναι μη μετρήσιμα, π.χ. *πίστις, μυστήριον, θλίψις, χαρίσματα*:

(35) *χαρὰν μεγάλην* (Ματθ. 2: 10) → ενισχύει τη χαρά, υποδηλώνοντας έντονο, υπερβατικό συναίσθημα

(36) *μεγάλη σου ἡ πίστις* (Ματθ.15: 28) → τονίζει την αξιοσημείωτη, εξαιρετική πίστη του ατόμου, λειτουργώντας και αξιολογικά (έπαινος)

(37) *μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης* (Ματθ. 28: 8) → προσδίδει ένταση στα συναισθήματα φόβου ή χαράς, ενισχύοντας τη δραματικότητα και το θρησκευτικό βάθος της εμπειρίας

(38) *μετὰ χαρᾶς μεγάλης* (Λουκ. 24: 52), (Πράξ. 4: 33) *καὶ δυνάμει μεγάλῃ... χάρις τε μεγάλη ἦν* (Πράξ. 4: 33) → εμφανίζει την ένταση του συναισθήματος της χαράς

³² Βλ. Γεωργιάδου (2024: 312).

(39) *καὶ θλίψις μεγάλη* (Πράξ. 7: 11) → η ένταση της θλίψης δηλώνεται emphaticά από το επίθετο

(40) *ὅτι λύπη μοί ἐστίν μεγάλη* (Ρωμ. 9: 2) → εκφράζει προσωπικό και συναισθηματικά φορτισμένο βαθμό λύπης

(41) *τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν* (Εφ. 5: 32) → υπογραμμίζει τη σημαντικότητα και το βάθος του μυστηρίου, λειτουργώντας συνάμα αξιολογικά και επιτατικά.

5.2 Εγγενώς επιτατικοποιημένα επίθετα

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επίθετα τα οποία φέρουν την επίταση μέσα στη σημασία τους δηλώντας κάτι ακραίο ή την υπέρβαση ενός ορίου. Γενικά, τα εγγενώς επιτατικά επίθετα, ως ακραία επίθετα (*extreme adjectives*) κατά την Paradis (1997: 55), παρουσιάζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: α) δεν εμφανίζονται εύκολα στον συγκριτικό και υπερθετικό βαθμό, β) έχουν αντώνυμα και γ) εμφανίζονται σε θαυμαστικές εκφράσεις. Ένα παράδειγμα εγγενούς επίτασης επιθέτων στην Καινή Διαθήκη από τον χώρο του λεξιλογίου, που παράγεται από ουσιαστικό και δηλώνει μεγάλο μέγεθος, είναι το εξής:

(42) *ταλαντιαῖος· καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία* (Αποκ. 16: 21).

Το επίθετο *ταλαντιαῖος* κατασκευάζεται από το ουσιαστικό *τάλαντον*, που δηλώνει μεγάλο μέγεθος, υψηλή αξία, και το επίθημα *-αῖος* και σημαίνει αυτός που ζυγίζει ένα τάλαντο. Ο συγγραφέας της *Αποκάλυψης* σε μια φράση με έντονη εικονοποιία χρησιμοποιεί το επίθετο επιτατικά για το μέγεθος του χαλαζιού. Το επίθετο είναι εγγενώς επιτατικό και αναφέρεται σε ακραία όρια διαβάθμισης φυσικής ιδιότητας του βάρους του ουσιαστικού *χάλαζα*.³³

(43) *τέλειος*:³⁴ ἢ *τελεία ἀγάπη* (Ιωαν. Α' 4: 18).

Το επίθετο *τέλειος* λειτουργεί ως μεγιστοποιητής, καθώς τροποποιεί τον βαθμό μιας διαβάθμισης ιδιότητας που δηλώνεται από το αφηρημένο ουσιαστικό (*ἀγάπη*) που τροποποιεί, εκφράζοντας ένα απόλυτο όριο. Ο τύπος αυτός επιθέτου γίνεται αντιληπτός σε νοητικές κλίμακες (Γαβριηλίδου 2016: 58).

5. Συμπεράσματα

Η επίταση των επιθέτων στην ΚΔ εκφράζεται σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης, περιλαμβάνοντας μορφολογικές κατασκευές και συντακτικές δομές. Η σημασία της επίτασης στα επιρρήματα της ΑΕ, μέσω διαδικασιών γραμματικοποίησης, ενισχύεται και βρίσκεται σε στάδιο εξέλιξης κατά την περίοδο της ΕΚ, όπως υποδεικνύεται από τα παραδείγματα του διαθέσιμου corpus. Αντίθετα, τα επιτατικά προθήματα της ΑΕ, όπως *ἀ-*, *ἀρι-*, *ἐρι-*, *ζα-*, *δα-*, δεν απαντούν στα επίθετα της ΚΔ. Στην ΚΔ εντοπίζεται επίσης μια ειδική κατηγορία των επιτεταμένων επιθέτων. Η επίταση εκφράζεται σε μεγάλο βαθμό και στη σύνταξη μέσω δομικών σχημάτων και σχημάτων λόγου, όπως και στο λεξιλόγιο με συμφράσεις ή οι λέξεις που εγγενώς εκφράζουν επίταση. Για μια ολοκληρωμένη και συγχρονική εξέταση της επίτασης κρίνεται αναγκαία η μελέτη των παπύρων και των επιγραφών της εποχής, ώστε να καταδειχθεί η χρήση της επίτασης στα συγχρονικά κείμενα και να τεκμηριωθεί η γλωσσική της λειτουργία στο πλαίσιο της ΕΚ.

³³ Βλ. στη Γαβριηλίδου (2016: 59) μια σειρά παραδειγμάτων όπως *τεράστιος*, *κολοσσιαῖος*, *πελώριος*.

³⁴ Για τη σημασία του επιθέτου στην ΚΔ βλ. Παπαδημητρίου (201

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1995. Το τεμάχιο -τος στα ρηματικά επίθετα της νεοελληνικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 15, 473-484.
- Blass, F., Debrunner, A. & Funk, F. 1961. *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bolinger, D. 1972. *Degree Words*. The Hague: Mouton.
- Browning, R. 2008 [1969]. *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. (6η έκδοση). Μτφρ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Γαβριηλίδου, Ζ. 2010. Από τη στέρηση στην επίταση: η περίπτωση του α- / αν-. *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ιωάννινα, 30 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007)*, 674-683.
- Γαβριηλίδου, Ζ. 2016. *Ώφεις επίτασης στη νέα ελληνική*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Γαβριηλίδου, Ζ. & Φλιάτουρας, Α. 2019. Επιτατικά μορφήματα της Αρχαίας Ελληνικής: Μια διαχρονική προσέγγιση. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 39, 223-237.
- Γεωργιάδου, Ρ. 2019. Τα επιτεταμένα παραθετικά στις επιστολές του αποστόλου Παύλου. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 39, 1079-1092.
- Γεωργιάδου, Ρ. 2024. *Το επίθετο στον Απόστολο Παύλο: Μορφολογία, σημασιολογία και ερμηνευτική λειτουργία του επιθέτου στα Παύλεια κείμενα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Chantraine, P. 1968 [1933]. *La formation des noms en Grec Ancien*. Paris: Klincksieck.
- Chantraine, P. 2022. *Ετυμολογικό λεξικό της αρχαίας ελληνικής: ιστορία των λέξεων*. Επιμ.: Γ. Παπαναστασίου, Δ. Χρηστίδης. Μτφρ.: Γ. Δάρλας, Α. Πέτρου. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Debrunner, A. 2013 [1917]. Ο σχηματισμός των λέξεων στην αρχαία ελληνική. Επιμ.: Ε. Πετρούνιας & Μ. Χρίτη. Μτφρ. Ηλ. Τσιριγκάκης. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Delveroudi, R. & Vassilaki S. 1999. Préfixes d'intensité en Grec Moderne : para-, kata-, poly- et olo-. In A. Deschamps & J. Guillemin-Flescher (eds) *Les opérations de détermination : Quantification/qualification*. Paris: Ophrys, 149-167.
- Dimela, E., & Melissaropoulou, D. 2009. On prefix-like adverbs in Modern Greek. *Patras Working Papers in Linguistics* 1, 72-94.
- Ευθυμίου Α. 2015. Υποκορισμός και επίταση στα παράγωγα επίθετα της Νέας Ελληνικής. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35, 216-227.
- Ευθυμίου, Α. 2017. Η έκφραση της επίτασης και του μετριασμού στα αξιολογικά ρήματα της νέας ελληνικής. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 37, 227-238.
- Holton, D, Mackridge, P. & Φίλιππάκη-Warburton, E. 1999. *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Kennedy, C., & McNally, L. 2005. Scale structure, degree modification and the semantics of gradable predicates. *Language* 81, 345-381.
- Kleiber, G. 2007. Sur la sémantique de l'intensité. In J. Cuartero Otal & M. Emsel (eds) *Vernetzungen: Bedeutung in Wort, Satz und Text. Festschrift für Gerd Wotjak zum 65. Geburtstag*, 1ος τόμ.. Berlin: Peter Lang, 249-262.
- Moulton, J. H. 1908. *A Grammar of New Testament Greek. Vol. I: Prolegomena*. 3rd ed. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Παπαδημητρίου, Κ. 2014. Η ατέλεστη τελειότητα του Χριστιανού: Μία διακειμενική πορεία της Παύλειας έννοιας και μία βιβλική εφαρμογή της διακειμενικότητας. *Θεολογία* 85 (2), 123-147.
- Παπαναστασίου, Γ. 2011. Το πρόθημα από στις νεοελληνικές διαλέκτους. *Ελληνική Διαλεκτολογία* 6, 383-412.
- Paradis, C. 1997. *Degree Modifiers of Adjectives in Spoken British English*. Lund: Lund University Press.
- Paradis, C. 2000. Reinforcing adjectives: A cognitive semantic perspective on grammaticalization. In R. Bermúdez-Otero, D. Denison, R. Hogg & C. McCully (eds) *Generative Theory and Corpus Studies: A Dialogue from 10 ICEHL*. Berlin: De Gruyter, 233-258.
- Paradis, C. 2005. Ontologies and construals in lexical semantics. *Axiomathes* 15, 317-343.

- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. 2003. Preverbs in Greek: The case of *ksana-*, *kse-*, *para-**. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics 15, 15th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*, Θεσσαλονίκη 4-6 Μαΐου 2001 - Part I: Plenary papers, 107-132.
- Robertson, A. T. 1908. *A Short Grammar of the Greek New Testament*. London: Hodder & Stoughton.
- Schwyzler, E. 2002. *Η σύνταξη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Γ.Ε. Παπασιόμπας, Π. Χαιρόπουλος. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Φλιάτουρας, Α. 2018. *Η μορφολογική αλλαγή στην Ελληνική γλώσσα. Μια σύγχρονη και συνοπτική παρουσίαση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Wallace, D. 1996. *Greek Grammar Beyond the Basics: An Exegetical Syntax of the New Testament*. Michigan: Zondervan.